

Muris Idrizović

Sarajevo

KRITIKA O LITERATURI ZA OTROKE

Književnost nasploh, tudi za otroke, ni brez kritike, kakor ni kritike brez književnosti, kar mnogo bolj drži. Tudi brez teoretičnih razglabljanj o tem pojmu to potrjuje razvoj knjige za otroke v Bosni in Hercegovini.

Ko so se v petdesetih letih pojavile prve knjige v tej književnosti, so jih presojali kot umetnine; to pomeni, da so uporabili splošno estetski kriterij, kar je povsem naravno in edino sprejemljivo. Vendar s tem še nismo pojasnili vseh dvomov. Knjiga za otroke je posebna stvaritev. Poudarjanje njenega specifičnega značaja ne pomeni, da je treba zmanjševati njen pomen. Ocenjevalci niso zmerom upoštevali te posebnosti in zato te prvine v ocenah ni bilo. Zato smo skoraj vedno pogrešali prave ocene in pravo kritično besedo.

Popolnejše in obsežnejše ocene in razmišljanja o tej književnosti zasledimo v petdesetih letih.¹ Tedaj so knjigo za otroke še obravnavali kot manjvredno stvaritev. Kritiki niso imeli izdiferenciranega stališča, ki se je začelo oblikovati v času, ko knjig za otroke še ni bilo dovolj, da bi spodbudile pravega kritika. Zato smo pričakovali, da se bo zaradi pomanjkanja kritike knjiga za otroke razvijala počasneje, njeni ustvarjalci pa bodo dobili priznanja šele potem, ko jih bodo zares pregledali in potrdili. Zgodilo pa se je celo hitreje od knjige za otroke ni imela svojega kritika, razvijala pa se je celo hitreje od knjige za odrasle, kar je tudi razumljivo, čeprav tukaj nimamo v mislih pomena, temveč uveljavitev književnega ustvarjanja, o katerem moremo reči, da je specifično. Nikakor ne mislimo, da se je uveljavila samo zaradi svojega pomena, in tudi ne, da se ne bi bila uveljavila, ko bi bila nepomembna. Knjiga za otroke se je znašla v posebnem položaju. Ker jo je družba spodbujala, ji podeljevala nagrade in jo uvrščala v obvezno branje, se je v sodobni književnosti Bosne in Hercegovine povzpela na pomembno mesto. Čeprav je bilo mnogo skeptikov, se je uveljavila kot posebna umetniška stvaritev; nesporazumi pa še niso odpravljeni, še dandanes se srečujemo z njimi. Ali gre za umetnost ali za njeno uporabo? Od tega, kako jo dojemamo, je odvisen tudi kriterij, ki ga je treba uporabiti pri presojanju. Mogoče je prav zato čedalje manj privlačna za poklicne kritike. Zdi se, da te književnosti to nič ne moti, nasprotno, dileme, skepse, dvomi in nezaupanje v njen umetniški značaj jo še spodbujajo in izzivajo, naj se izkaže kot umetnost. Vendar je treba pripomniti, da se ni zgodilo, da bi bil kateri izmed

¹ Slavko Leovac: *Svetlo i tamno*. Pregled književnosti Bosne i Hercegovine (1918—1956). *Kratak osvrt na bosansku dečju književnost*. Sarajevo, Džepna knjiga 1957.

vrhunskih kritikov tako imenovane resne književnosti napisal karkoli o knjigi za otroke; tudi to priča o tem, kakšen odnos gojijo do nje. Toda ne glede na to se razvija in živi tudi brez kritike. O knjigi za otroke so govorili in govorijo, vendar ne v duhu ustvarjalne, usmerjevalne, pritrdilne spodbude, interpretacije in vrednotenja, temveč v obliki, ki je pri nas vsakdanja — v obliki informacije in impresije, ki nista zmerom nedovzetni za »navijalsko strast.« Če smo ugotovili, da je knjiga za otroke »pred kritiko,« ne mislimo s tem omaloževati njenega pomena in vloge. Kadar je bilo treba potrditi in sprejeti kakšno pomembno delo, se je oglasila in ni skoparila s hvalo, na drugi strani pa je molčala, kadar je bilo treba opozoriti na ničvredna dela brez umetniške cene. Njena zaslug je vsekakor, da otroške knjige ne podcenjujejo več in da ji ni treba braniti umetniškega značaja in nedotakljivosti, čeprav je ni mogla voditi, spremljati in je zato nekoliko zaostala. Vzrok je v tem, ker kritika književnosti za otroke ni teoretično podkovaná, ker je eklektična, brez izrazitih afirmatorjev.

Ker pogrešamo poetiko književnosti za otroke, je večkrat prihajalo do zadreg in nesporazumov. Če poskušamo uporabiti splošna estetska merila pri teoriji čiste estetike književnosti za otroke, bomo morali uvideti, da to ni izvedljivo. Milovan Danojlić dobro opazuje, ko pravi, da »otroška književnost ni identična s književno umetnostjo v navadnem pomenu besede, čeprav spada vanjo.«²

Če bi uporabili izključno estetska merila, ne da bi upoštevali poetiko te književnosti in njeno specifičnost, bi morali sprejeti Danojličevo mnenje, da je »pretežna večina književnih del, namenjenih otrokom, umetniško ... povsem brez pomena in sodi v uporabno umetnost v najslabšem pomenu besede, ali pa gre za nezanimivo prilagajanje določeni dobi in okusu.«³ Kako priti iz začaranega kroga? Prav »pretežnosti,« o kateri govori Danojlić, se je treba zahvaliti, da imamo književnost za otroke, zavoljo »pretežnosti« obstaja in dokazuje svoj obstoj. Mnenje B. Croceja, da »umetnost za otroke ne bo nikoli resnična umetnost,«⁴ in Guida Morpurga Tagliabueja,⁵ da otroška pesem ni umetnost, ker otrok ni človek, je vedno povzročalo zadrege, vendar očitno ni zato nič manj knjig za otroke ne pri nas ne drugod po svetu. Knjiga za otroke nič ne zaostaja kratko in malo zato, ker ima tudi mlad človek pravico do svoje vizije sveta, pravico do svoje duhovne pustolovščine. Pod pogojem seveda, da bo njegova, ne pustolovščina odraslega v otrokovem imenu, kakor je v večini primerov pri nas. Za vselej smo sprejeli stališče, da je mlad človek ustvarjalec življenja in samega sebe, literatura pa je medij, v katerem odkriva samega sebe v začudenju nad svetom in v razreševanju ugank in razlaganju svoje narave.

Kadar gre za resnično prizadevanje, da se govori o otroštvu iz otroštva na umetniški način, v posebni izrazni obliki, tedaj se srečujemo z izražanjem v najširšem pomenu, z oblikovanjem posebnega otroškega sveta z umetniško domišljijo. Čeprav obravnavajo knjigo za otroke kot posebno stvaritev, ne bodo nikoli vsi sprejeli njene enakopravnosti s knjigo za odrasle. V naši zavesti bo vedno navzoč določen pridržek, ker smo daleč od otroštva in se ne moremo

² Milovan Danojlić: *Naivna pesma*. Ogledi o dečjoj književnosti. Nolit 1976. Str. 7.

³ Ibidem, str. 9.

⁴ Ibidem, str. 19. Povzeto po *La Critica*, 20. 1. 1905, v knjigi Enzo Petrini: *Estudio critico de la literature juvenil*. Madrid, Rialp 1963.

⁵ Guido Morspurgo-Tagliabue: *Savremena estetika*. Beograd, Nolit 1968.

otresti izkustva. Vendar je to pri knjigi za otroke nepomembno. To je treba sprejeti kot dejstvo in upoštevati, da žive pisatelji, »katerih vizija naravno teži k lažji konstrukciji in bolj vedri filozofiji.« Poglavitno je, da otroška knjiga nastaja v skladu s svojimi notranjimi zakoni in estetskimi zahtevami, »ne da bi jo pačili in kvarili raznoteri predsodki in nameni.«⁶

Obstaja mnenje, da so tisto, kar se pri nas imenuje otroška poezija, zgolj površni opisi in besedne igre, ki ne sodijo v področje poezije, na drugi strani pa obstaja mnenje, da je treba otroško poezijo uvrščati v antologije resne poezije, kar pomeni, da je treba uporabljati najstrožja merila. To sta skrajnosti, v katerih tiči nekaj resnice — vendar ne vsa — kritiku pa ni treba izhajati iz teh skrajnosti. Ni treba ponavljati napak, pred katerimi ni varna niti kritika knjige za odrasle. Zdaj, ko je knjiga za otroke dosegla takšno raven kot še nikoli, bi jo bilo mogoče ob upoštevanju njene posebne izrazne oblike presojati z estetskimi merili. Število knjig je tako naraslo, da je treba resno zastaviti vprašanje vrednotenja. Svoj čas je morala biti kritika, če govorimo o knjigi za otroke v Bosni in Hercegovini, obzirna, spodbudna in včasih dobrohotna, ogibala se je ostrih ocen. Zdaj pa mora s pravo besedo na dan, mora odkrito povedati, kaj je in kaj ni umetnost, kaj je samo uporaba in nič več. Pojavilo se bo precej nepomembnih del, ki so po naključju zašla vanjo in komaj životarijo na robu te književnosti.

V Bosni in Hercegovini so pisatelji z redkimi izjemami segali po tradicionalnih oblikah izražanja, ki jih niso nič ovirale pri avtentičnem oblikovanju. Izkazalo se je, da v umetnosti ni odločilen izraz, temveč moč vizije in izvirnost njenega oblikovanja. Pravijo, da se knjiga za otroke v Bosni in Hercegovini še ni vključila v tok modernega snovanja in izražanja — da bi dokazali njeno tradicionalnost in zaostalost. Res, z redkimi izjemami ni sprejela igre »kot avtentičen model« povezave med pisateljem in otrokom. To nikakor ni dokaz njenega manjšega ali večjega pomena, marveč razlaga poti, ki jo je prehodila. Ni se, denimo, še poskusila v poetiki igre, medtem ko se je na drugih področjih že izčrpala, pri čemer je dokazala, da ima kratko sapo ali da ni zmožna, da bi bila vzor in oblika univerzalne pripovedi o resnici otroštva.

V svojem tradicionalnem retoričnem prikazovanju ali opisovanju, ki je pogostejše, je ta književnost — kakor tudi druge, ki so segale po modernejših metodah — vzpostavila isto razmerje komunikacije z otroštvom, izhajajoč vselej iz avtonomnosti otroškega bitja. V okviru te književnosti niso zrasli mojstri besede, kakršen je Zvonimir Balog, spretni imaginatorji in »virtuozi« igre, kakršna sta Dušan Radović in Ljubivoje Ršumović, vendar to ne pomeni, da je zato v podrejenem položaju. V pretežno pripovednih strukturah — toda pesniško in umetniško močno — je izpovedala svoje specifične, neponovljive vrednote, ki na drugih področjih niso dosežene ali pa so slabo znane (bajke Ahmeda Hromadžića), čeprav tukaj ne gre za primerjavo.

V svojem okolju pa je ta književnost večidel tradicionalnega izraza le imela teoretika igre, vendar ni raziskana in interpretirana s stališč metode »igre kot svobode.« Mar zato, ker dela niso dala za to priložnosti, ali pa je morebiti bila metoda za njeno vrednotenje neustrezna?

V zadnjih letih so to književnost obogatila dela pisateljev, ki so prišli vanjo iz tako imenovane resne književnosti. To priča o njenem ugledu in pomenu. Nekateri so šele tedaj postali splošno znani, kar pomeni, da je njihov

⁶ Milovan Danojlović, o. c., str. 33.

poklic prišel do prave veljave. Toda vzporedno s takšnimi deli in ob pomanjkanju kritike izhajajo tudi pesniške zbirke avtorjev, ki se poskušajo v »resni« poeziji, pa se pogosto zatekajo v poezijo za otroke, da bi se odkupili za neuspeh. Kritika gre navadno molče mimo tega pojava. Pri ocenjevanju pesnikovega pomena rada pretirava. Motivi, ki pesnika spodbujajo k pesnjenju za otroke, so različni. V otroškem pesništvu je lažje doseči pesniško promocijo in priznanje, povrh pa v tej književnosti še vedno traja konjunktura. Tako druga za drugo odhajajo v svet knjige, živé ali umirajo, ne da bi jih kdo pospremil z besedo, množijo in oglašajo se pisatelji majhnega daru in brez individualnosti ter tonejo v sivini književne vsakdanjosti.

Toda kritika je vendarle navzoča — sicer v obliki poročila ali informacije — v časopisju ali dnevni publicistiki, čeprav nas včasih presenetijo in osupijo formulacije poročevalcev, ki se jim je posrečilo nekaj povedati, pa se jim v prehudi naglici in »gorečnosti« zgodi, da zapišejo tudi kaj takšnega: »Bašić je v svoji zbirki spregovoril v imenu zatiranega otroškega razreda, v imenu njegove pravice do otroštva, svobode in radosti.«⁷ Otroka že dolgo obravnavamo zavoljo nezrele izkušnje kot subjekt, kljub temu pa se pri vsej širokosrčnosti in želji, da bi doumeli namen in misel poročevalca, ne moremo sprijazniti z otroki kot razredom, še manj kot zatiranim. Takšne posplošene in nekontrolirane »meditacije« se izmuznejo v preveliki naglici, v hlastanju, da bi se izkopali iz kritiške anonimnosti.

O knjigah za otroke pišejo tisti, ki niso njeni porabniki, pa se v imenu otrok čutijo poklicane za presojevalce ter izrekajo takšne sodbe, ki so daleč od resničnosti in otroškega življenja. O knjigah za otroke pišemo za odrasle, in sicer pogosto z leksiko knjižne frazeologije, praznega verbalizma, lažne filozofije in retorike, tako da otroci zaman iščejo informacijo in priporočilo. Vzrok je v tem, ker se s tovrstno kritiko pečajo posamezniki, ki jim je to postransko opravilo, ki to počno ob svojem »temeljnem poklicu kritika ali pesnika, tako rekoč iz nuje.«⁸ Če sprejmemo te ugotovitve kot resnične, potem se moramo strinjati z mnenjem, da takšni »kritiki« pišejo verbalno, uravnilovsko, apologetsko, neselektivno, informativno kritiko. Takšna sodba pa bi bila vendarle prestroga. V splošnem, slabo definiranem položaju, v katerem je knjiga za otroke, najdemo kritika, ki v svoji kritiki ne govori otroškemu avditoriju, temveč se obrača na vso javnost. Zgodi se, da beremo o kakšni knjigi nasprotujoče si ocene, da se konfrontirajo mnenja, ne da bi se kritiku kaj zgodilo. O številnih knjigah zaman iščemo kakšno informacijo, o nekaterih pa pišejo dvajset let po izidu. V časniku *Ovdje* je lansko leto izšel zelo afirmativen prikaz vse prej kot uspešne knjige Aleksa Mikića *Djevojčica s plakata*. Ali se kritik dobrika književniku ali pisatelju — ko se tako prilizuje knjigi in pisatelju?

Imamo vtis, da vse gladko teče, da ni nobenih problemov, da knjiga za otroke osvaja nove prostore. Tak vtis moramo dobiti spričo pomanjkanja kritike in kritikov, ki so — povedati moramo tudi to — za svoje delo slabo plačani in jim časopisi neradi odstopajo prostor.

Položaj, v katerem je kritika, govori tudi o položaju, v katerem je književnost. Preveč je v njej resnobe, tako kakor v kritiki. V njej je premalo bistvene sestavine njene poetike — humorja kot atributa otroškega odnosa do sveta.

⁷ Zorica Turjačanin: *Na novom putu*. Detinjstvo. Časopis o književnosti za decu. Novi Sad. IV/1978, 2-3, str. 14.

⁸ Risto Trifković: *Jedan neokolišni pogled na trenutnu situaciju kritike literature za djecu srpskohrvatskog jezika*. Detinjstvo III/1977, 2-4, str. 79.

Motivno in vsebinsko je hudo podobna književnosti za odrasle. Proza je pode-
dovala pripoved kot domala edini način izražanja, zlasti v tematiki narodno-
osvobodilne vojne, ki v njej prevladuje. V sodobno življenje skorajda še ni
stopila. Poezija je preobložena z vasjo in krajinsko idilo ter je ubrala uhojeno
pot prvih posnemačev Zmaja Jove, ne da bi se kdove kako prizadevala, da bi
se znebila oguljenih struktur, čeprav srečujemo tudi pomembne potrditve v
obliki izrazne in jezikovne inovacije. Kritika, ki je tako rekoč skoraj ni, ne
more prevzeti odgovornosti za tisto, kar srečujemo v časnikih kot »kritičen
pogled« ali kramljanje o knjigi za otroke. Kritika se mora dvigniti nad raven
pisarjenja in se usmeriti na področje, ki je najslabše raziskano — področje
teorije in poetike.

Obsežen in splošno priznan fond zbirk Lastavice, Mladi dani in Bambi po-
meni za mlade, nadarjene pisatelje in kritike veliko priložnost, da se izkažejo.

Prev. F. Vogelink

Povzetek

Kao god što postoji poetika stvaranja za djecu, tako isto postoje i opšte-estetski
normativi u pisanju kritike književnosti za djecu koji su toliko drugačiji od norma-
tiva u kritici književnosti za odrasle koliko je drugačija književnost za djecu.

U nas je malo izvornih teoretičara stvaranja za djecu, a tako isto i kritičara.
Dijelom se regrutuju iz takozvane ozbiljne književnosti, a dijelom iz prakse. U tak-
voj situaciji i mimo kritike, a ponekada i nasuprot njoj, živi i razvija se književnost
za djecu. Ima više primjera da knjiga za djecu prodje gluho, bez odziva, bez glasa.
Radja se, živi i umire, pa ipak, i u takvoj situaciji knjiga je ispred kritike. Para-
doksalna je situacija, ali je činjenica da knjiga pronalazi put do čitalaca bez posred-
nika, kritičara-selektivnog usmjeritelja. Drugo je pitanje što takav proces usporava
razvoj knjige i što doprinosi da bude u drugom planu, da se tretira kao manje zna-
čajna umjetnička tvorevina.

Poslenjih godina situacija je povoljnija. Pojavio se jedan manji broj kritičara
s novim idejama i formiranim teorijskim stavovima, što je, bez sumnje, uslov za
intenzivniji razvoj kritike i književnosti.

Zusammenfassung

Wie es eine Poetik des Schaffens für Kinder gibt, so bestehen auch allge-
meinästhetische Normativen zum Schreiben von Kritiken über die Literatur für
Kinder, die sich in dem Masse von den Normativen in der Kritik der Literatur für
Erwachsene unterscheidet, inwiefern die Literatur für Kinder von dieser abweicht.

Bei uns gibt es wenige urwüchsige Theoretiker des Schaffens für Kinder und
ebenso wenige Kritiker. Teilweise rekrutieren sie sich aus der sog. ernsthaften Lite-
ratur, teilweise aber aus der Praxis. In einer solchen Situation und ohne Berührung
mit einer Kritik, machmal auch gegen diese, lebt und entwickelt sich die Literatur
für Kinder. Es gibt mehrere Beispiele, dass das Kinderbuch taub, ohne Anklang,
stimmlos vorübergeht. Es entsteht, es lebt und stirbt und in einer solchen Lage kommt
dem Buch keine Anregung von Seiten der Kritik zu. Paradoxal ist die Situation, doch
es ist eine Tatsache, dass das Buch ohne einen Vermittler, ohne einen Kritiker —
einen selektiven Richtungsgeber — den Weg zum Leser findet. Ein anderes Problem

liegt darin, dass ein solcher Prozess die Buchentwicklung verlangsamt und so verursacht, dass es im zweiten Plan verbleibt, dass es also als ein minderwertiges Kunstgebilde behandelt wird.

In den letzten Jahren ist die Situation günstiger geworden. Es erschien eine kleinere Zahl von Kritikern mit neuen Ansichten und formierten theoretischen Stellungnahmen, was zweifellos eine Bedingung für eine intensivere Entwicklung der Kritik und der Literatur vorstellt.